KIRÁLY NINA

SZÍNHÁZ A HEGYEK KÖZÖTT

A ZAKOPANEI WITKACY SZÍNHÁZ

Sokan tudják Magyarországon is, hogy Zakopane olyan lengyel képzőművészeti központ, mint Szentendre, az viszont kevésbé ismerttény, hogy 1985 óta egy olyan színház működik itt, melynek előadásaira akár Lengyelország másik végéből, Gdańskból is eljönnek a színházrajongók. Úgy tűnik, sok minden játszott közre abban, hogy éppen itt és éppen ekkor határozta el a krakkói színművészeti főiskola kilenc végzős hallgatója és Andrzej Dziuk rendező, hogy saját erőből működő, hivatásos színházat alapít.

1984 végére már érezhetővé vált, hogy a Szolidaritás-korszakban virágzó „politikai metaforikus" színház kimerítette a lehetőségeit, emellett a hagyományos színház is súlyos válságon esett át, amelynek legszembetűnőbb jele a színészbojkott volt. 1985-ben az UNESCO szervezésében világszerte megünnepelték Witkiewicz-Witkacy születésének századik évfordulóját. Ez az ünnepségsorozat ismét a hatvanas évekre újra felfedezett és igen népszerűvé vált drámaíróra irányította a figyelmet. Elég, ha megemlítjük, hogy Tadeusz Kantor Cricot-2 színháza 1956-tól egészen a Halott osztályig (1975) főként Witkacy darabjait tekintette előadásai alapanyagának. Józef Szajna *Witkacy* című, plasztikai felfedezésekkel teli produkciója Witkiewicz drámáinak és életrajzának montázsa volt, Jerzy Jarocki Az *Anya* és a *Suszterek* előadásai szinte klaszszikus rendezői olvasatot hoztak létre több generáció számára. De ha csupán az 1970-1980 közötti színházi bemutatókról készült statisztikákat nézzük, akkor is kiderül, hogy a lengyel nemzeti vígjátékszerző, Fredro, valamint Mrožek, Różewicz és Wyspiański mellett Witkacy egyike volta leggyakrabban játszott drámaíróknak. Tehát nem volt véletlen, hogy az újonnan alakult társulat éppen Witkacyt választotta patrónusául, és hogy abba a Zakopanéba költözött, ahol 1925-ben a helyi értelmiségiek egy csoportja, élén Witkiewiczcsel, színházi társaságot alapított, és még az év januárjában elkezdte *Az örült* és az apáca című Witkacy-darab próbáit. Ugyancsak ebben az évben zárul Witkiewicz drámaírói korszaka, a magyar reminiszcenciákkal átszőtt *Belzebub szonátája* című művével.

A Zakopanei Witkacy Színház (Teatr St. I. Witkiewicza, Zakopane, ul. Chramcówki, 15.) ez év február 22-én ünnepelte hetedik születésnapját. E hét „kövér" esztendőnek imponáló a művészi mérlege: a társulat tizenöt bemutatót tartott, és négyszer szervezték meg a zakopanei találkozót, mely képzőművészeket, filmalkotókat, színháztörténészeket, írókat hivatott közelebb hozni egymáshoz. Az utolsó, 1991 őszén szervezett találkozón például a XX. század végére jellemző filozófiai és esztétikai problémákat vitattak meg.

De talán kezdjük az elején. Amikor a színházalapítás gondolata felmerült, az alapítók kísérletként műhelyt és független színházat akartak létrehozni egy olyan városban, amelynek nem volt egyetlen állandó színháza sem, és ahol a potenciális közönséget elsősorban a turisták heterogén tömege jelentette. Olyan színházat akartak, amellyel azonosulni tudnak. Piotr Dabrowski, a társulat egyik színésze így fogalmazott: „Azt szeretném, ha ez a színház az enyém lenne, nem olyan alapon, hogy engem ide szerződtettek, itt kapok fizetést, és játszom a rám osztott szerepeket - ez már-már egy hivatalhoz hasonlítana.

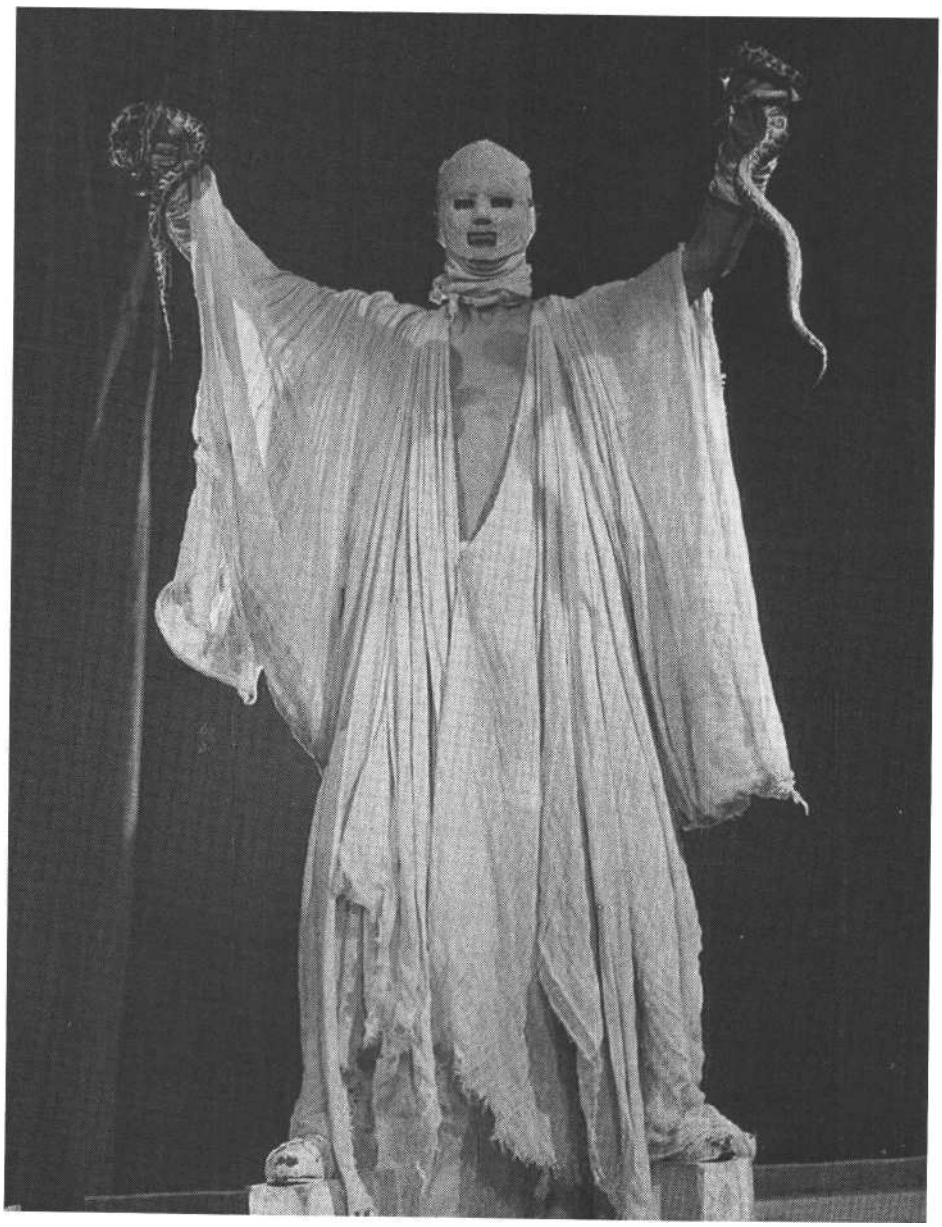

Például Oidipusz

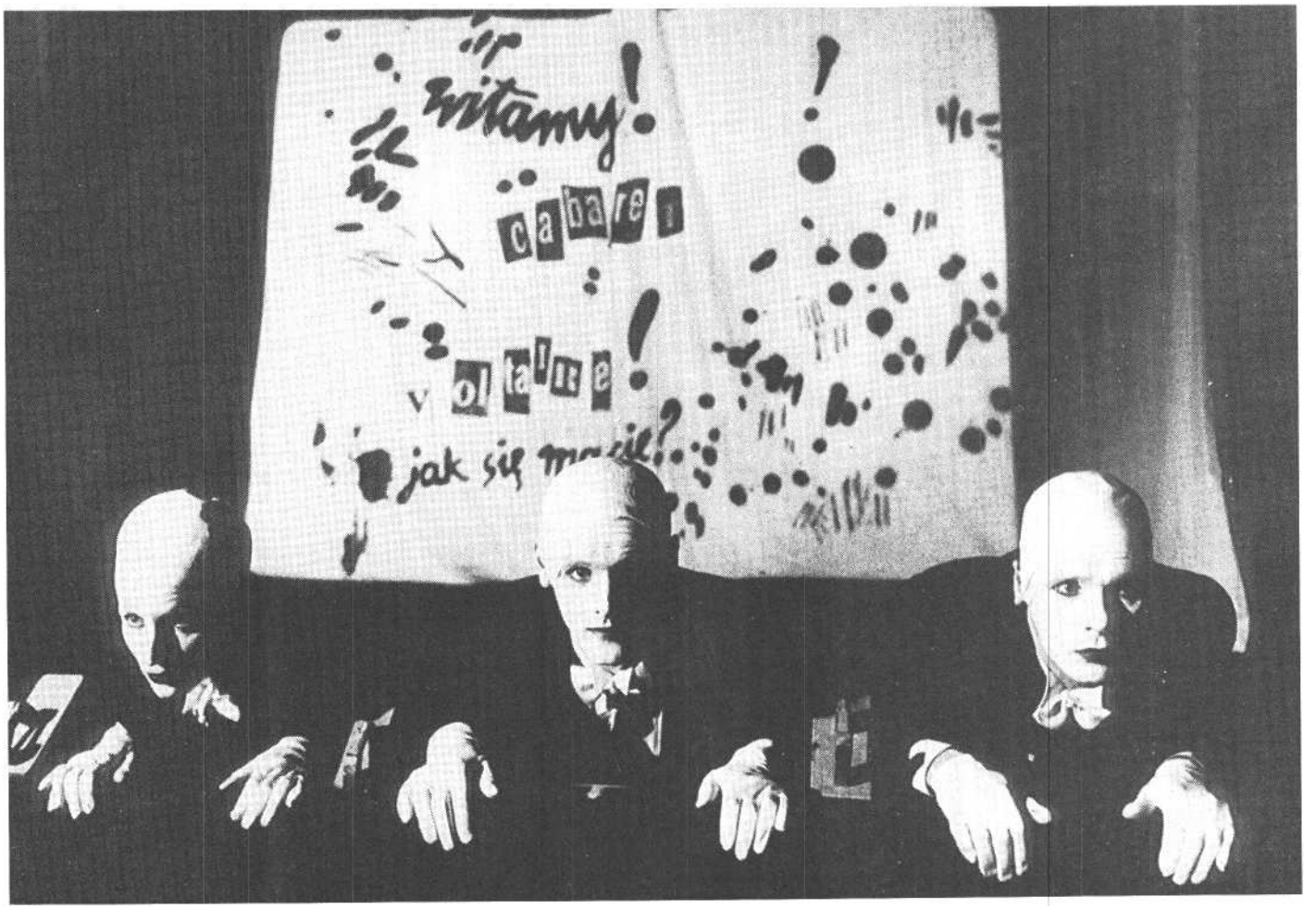

Cabaret Voltaire

A Például Oidipusz című előadás

Jelenet a Theatrum Mundi című Calderón-darabból

Igazi színházról akkor beszélhetünk, amikor mindannyian bizonyítunk benne. Arról van ugyanis szó, hogy meg kell találnunk a saját utunkat a művészetben, meg kell mutatnunk az embereknek, hogy amit mondunk, az számunkra is fontos."

A kezdet nem volt könnyű. A művészeknek nem volt lakásuk, a városi önkormányzat által rendelkezésükre bocsátott helyiség alapos renoválásra szorult, amire természetszerűen nem volt pénzük. De lelkesek és kitartóak voltak. A napi színházi műhelymunka mellett rendbehozták a volt panzió tönkrement helyiségeit. A színpadi tér kialakításába fektetett munka megtérült: a szecessziós architektúrájú belső tér lehetőségeket kínálta néző és a színész új viszonyának kialakításához. A nézőtér egész hossza mentén három egymásba nyíló foyer volt - nagy hall, galéria és kávézó. Azáltal, hogy a hallt elegáns század eleji szalonná rendezték be, az érkező nézők kedves vendégeknek érezhetik magukat, együtt teázhatnak a színészekkel. S a találkozásnak ez a bensőséges kezdete nem kevésbé fontos magánál az előadásnál. Előadás után pedig el lehet időzni a galérián és a kávézóban, elbeszélgetve a színészekkel, akik nem tűnnek el a nézők számára észrevétlenül a hátsó kijáraton. A galéria állandó kiállítása Andrzej Wajda nagyvonalú ajándékából, a filmrendező színpadi tervrajzaiból áll, ezenkívül időszakos kiállítások is helyet kapnak itt.

Maga a „színpad" hosszú, alakítható tér, amelynek minden előadáson mása szerepe: hol játékterem, ahol a nézők is szerencsét próbálhatnak a ruletten (Dosztojevszkij: A *játékos),* vagy óriási ring, melyet a nézők körbeülnek, és úgy szemlélik a Faustus és az ördög közötti pár-bajt (Dr. Faustus), mintha bokszmeccset nézné-nek, fejük fölött két angyallal, akik Faustus lelki üdvét őrzik. Megint másképpen funkcionált ez a tér a *Például Oidipusz* című előadásban: nincs emelvény, a közönséget és a színészeket semmi sem választja el, az előadás egy mágikus erővel felruházott tövisoszlop köré szerveződik, ahol a színészek rituális táncokat járnak.

A társulat elég rövid idő alatt bebizonyította: ambiciózus és igényes művészi előadásaival méltó nagy művészek pártfogására és együttműködésére. Tadeusz Brzozowski festő és Andrzej Majewski festő és díszlettervező például szcenográfiai munkákkal segítették elő a színház sikereit. A társulat munkatempója is bámulatos: 1985 és 1987 között az *Önparódia* című witkiewiczi stílusú dadaista groteszktől - alcím: Ízléstelen górali karcolat (az igazi?) zakopaneiek-nek szentelve - a Sic *et non* című misztériumjátékig tíz bemutatót tartottak.

A repertoár tudatos koncepciót tükröz. A misztériumjátékok, Marlowe Dr. Faustusa, Calderón *Theatrum Mundija, a Például Oidipusz* (Szophoklész nyomán), a Sic et *non* (Abélard és Héloise története, Ronald Duncan nálunk is játszott feldolgozásában) egyaránt az élet tragikumára hívják fel a figyelmet, és a Witkacy által értelmezett úgynevezett „metafizikai nyugtalanságot" hivatottak felébreszteni a nézőben. A másik kedvelt műfajuk a szürrealista-dadaista kabaré: ilyen volt az Önparódia, *a* Cabaret Voltaire vagy a Sonata b, melyben a művész - Istvan - eladja lelkét Belzebubnak, hogy a tökéletes szonátát megkomponálhassa. A Sonata b mintegy a Dr. Faustus paródiája.

A misztériumok általában prológussal vagy szerzői-narrátori kommentárral indulnak, mint például Calderón *Theatrum* Mundijában. Tadeusz Brzozowski színpadképe szinte valódi misztériumi világot teremtett, ahol az egyes mozgó mansiókban marionettszerű figurák jelenítenek meg egy-egy emberi sorsot. (Andrzej Dziuk egyébként már 1984-ben a krakkói Teatr Staryban megrendezte *az Akárki* című, Hofmannsthal nyomán készített előadást Jerzy Duda-Gracz izgalmas díszleteivel.)

A felsorolt előadástípusok - a misztériumok és a dadaista groteszkek - eleve megszabják a színészi játékstílust: Witkacy *Tiszta forma* színháza-elméletéhez híven nem a szerep lélektani kidolgozása a fontos, hanem a játékos improvizáció, a meglepetés, az éles, lendületes karikírozó mozgás. A játékban megnyilvánuló elemi erő, játékosság, spontaneitás megfeszített fizikai tréning és precízen kiszámított színészi stratégia eredménye. Andrzej Dziuk előadásainak alakjai, ahogyan egy kritikus írta, ,,...az emberi sors maszkjai, mivelhogy nélkülöznek mindent, ami esetleges, lélektani és mindennapi, s a végletes tapasztalatot és az örök emberi vonásokat egyesítik."

A társulat - a színészekkel, műszakiakkal, igazgatókkal (van egy zenei igazgató is) és az adminisztrátorokkal együtt - mindössze tizenkilenc tagú. A színház által szervezett zakopanei találkozón részt vettek a pozsonyi drámai iskola hallgatói, akik maguk is szeretnének színházat alapítani, és bemutatta előadásait a glasgow-i Royal Scottish Academy of Music and Drama. Nyárra tervezik a színművészeti főiskolások nemzetközi találkozóját, mely valójában műhelymunka lenne a lengyel színház neves rendezőinek és színészeinek irányításával. A foglalkozásokon nemcsak „elemi színészi gyakorlatokra" koncentrálnának, hanem elméleti vitákat is tartanának. Terveik között szerepel, hogy a zakopanei színház maga köré gyűjtsön olyan fiatalokat, akik új színházi, filmes, zenei, képzőművészeti kifejezőeszközöket és kifejezésmódot keresnek, s az eddigi szigorú specializálódást meghaladva próbálnák konfrontálni a színházon belül a különböző művészeteket, ekképpen újabb kísérleteknek nyitva teret. Ezzel a zakopanei színház nemcsak nézők és színészek egyáltalán nem konvencionális találkozójának színhelyévé válna, hanem olyan műhellyé is, amely kiemelkedő szerepet tölthet be a színház megújhodásának folyamatában.